Programme Code: **D-07**

Programme: **पाणिनिव्याकरणपदविका-पाठ्यक्रमः**

(Diploma in Panini Vyakarana)

Duration: **01 (One) Year**

Medium: **Sanskrit**

- **पाठ्यक्रम एकवर्षात्मको वर्तते।**
- **पाठ्यक्रमस्य पूर्णाङ्काः** 400 **निर्धारिताः।**
- **चत्वारि पत्राणि सन्ति, प्रत्येकस्मिन् पत्रे** 80 **अङ्काः निर्धारिताः।**
- **गृहकार्ये 10 अङ्काः, उपस्थितौ 10 अङ्काश्च।**
- **पाठ्यक्रमः संस्कृतमाध्यमेनैव भवति।**

Course Code	Title	Internal	External	Marks
D- PV101	**संज्ञासन्धिज्ञानम्**	**20**	**80**	**100**
D- PV102	**सुबन्तशब्दज्ञानम्**	**20**	**80**	**100**
D- PV103	**कारकं समासश्च**	**20**	**80**	**100**
D- PV104	**प्रत्ययज्ञानम्**	**20**	**80**	**100**
Total				**400**

प्रथमपत्रम् - D- PV101
संज्ञासन्धिज्ञानम्
अङ्का: 80

प्रथमभाग: –

1.1. संज्ञाप्रकरणम् - 15 अङ्का:

- **1.1.1. माहेष्वरसूत्राणि**
- **1.1.2. प्रत्याहारज्ञानम्**
- **1.1.3. इत्संज्ञा**
- **1.1.4. लोपसंज्ञा**
- **1.1.5. अनुनासिकसंज्ञा**
- **1.1.6. सवर्णसंज्ञा**
- **1.1.7. उच्चारणस्थानानि**
- **1.1.8. प्रयत्नौ**
- **1.1.9. संहितासंज्ञा**
- **1.1.10. संयोगसंज्ञा**
- **1.1.11. पदसंज्ञा**

द्वितीयभाग: –

1.1. अच्सन्धिप्रकरणम् 20 अङ्का:

- **1.1.1. यणसन्धि:**
- **1.1.2. अयादिसन्धि:**
- **1.1.3. गुणसन्धि:**
- **1.1.4. वृद्धिसन्धि:**
- **1.1.5. दीर्घसन्धि:**
- **1.1.6. पूर्वरूपम्**

तृतीयभाग: –

1.1. हल्सन्धिप्रकरणम् 25 अङ्का:

- **1.1.1. श्चुत्वम्**
- **1.1.2. ष्टुत्वम्,**
- **1.1.3. जश्त्वम्**
- **1.1.4. अनुस्वार:**
- **1.1.5. परसवर्ण:**
- **1.1.6. पूर्वसवर्ण:**

1.1.7. ङमुट्

1.1.8. छत्वम्

1.1.9. तुक्

चतुर्थभागः –

1.1. विसर्गसन्धिप्रकरणम् 20 अङ्काः

4.1.1 सत्वम्

4.1.2 रुत्वविसर्गौ

4.1.3 रोरुत्वम्

4.1.4 रोर्यत्वम्

पाठ्यग्रन्थः -

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी

सहायकग्रन्थाः -

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी -

गोविन्दाचार्यः,

चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

2. लघुसिद्धान्तकौमुदी – (भैमी व्याख्या)

भीमसेन शास्त्री,

भैमी प्रकाशन, दिल्ली।

3. व्याकरणशास्त्रस्येतिहासः –

आचार्यलोकमणिदाहालः,

भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी।

4. संस्कृत व्याकरणशास्त्र का इतिहास –

युधिष्ठिरमीमांसकः,

भारतीय प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, अजमेर।

5. महाभाष्यम्(पस्पशाह्निकम्) –

प्रो0 जयशङ्करलालत्रिपाठी,

चौखम्बा कृष्णदास अकादमी, वाराणसी।

द्वितीयपत्रम् - D- PV102
सुबन्तशब्दज्ञानम्
अङ्काः 80

प्रथमभागः –

1.1. अजन्तशब्दज्ञानम् - 40 अङ्काः

1.1.1. रामशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.2. सर्वशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.3. हरिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.4. सखिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.5. बहुश्रेयसीशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.6. पतिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.7. कतिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.8. त्रिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.9. क्रोष्टुशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.10. पितृशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.11. गोशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.12. रमाशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.13. सर्वाशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.14. मतिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.15. तिसृशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.16. द्विशब्द सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.17. गौरीशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.18. स्त्रीशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.19. ज्ञानशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.20. वारिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.21. दधिशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.22. धातृशब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्

द्वितीयभागः –

1.1. अजन्तशब्दज्ञानम् - 40 अङ्काः

1.1.1. लिह् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.2. चतुर् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.3. किम् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्

1.1.4. इदम् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.5. राजन् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्-
1.1.6. पथिन् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.7. पञ्चन् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.8. अष्टन् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.9. त्यद् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.10. तद् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.11. यद् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.12. एतत् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.13. युष्मद् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.14. अस्मद् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.15. महत् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.16. धीमत् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.17. भवत् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.18. षड् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.19. विद्वस् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.20. अदस् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.21. उपानह् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.22. अप् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.23. अहन् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.24. पयस् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्
1.1.25. धनुष् शब्दस्य सर्वासु विभक्तिषु सिद्धिज्ञानम्

पाठ्यग्रन्थः -

1. **लघुसिद्धान्तकौमुदी ।**

सहायकग्रन्थाः –

1. **लघुसिद्धान्तकौमुदी -**
   गोविन्दाचार्यः,
   चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
2. **लघुसिद्धान्तकौमुदी – (भैमी व्याख्या)**
   भीमसेन शास्त्री,
   भैमी प्रकाशन, दिल्ली

3. अनुवाद चन्द्रिका –

डा. यदुनाथ मिश्रः,
चौखम्भा ओरियन्टालिया, वाराणसी।

4. रूपचन्द्रिका –

डा. शिवप्रसाद शर्मा,
चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी।

5. प्रौढरचनानुवादकौमुदी –

डा. कपिलदेव द्विवेदी,
विश्वविद्यालय प्रकाशन, चौक, वाराणसी।

तृतीयपत्रम् - D- PV103
कारकं समासश्च
अङ्काः 80

प्रथमभागः –

1.1. कारकप्रकरणम्(सिद्धान्तकौमुदी)

1.1.1. प्रथमाद्वितीयाकारके - 15 अङ्काः

1.1.2. तृतीयाचतुर्थीकारके - 10 अङ्काः

1.1.3. पञ्चमीषष्ठीसप्तमीकारकाणि - 15 अङ्काः

द्वितीयभागः –

2.1. समासः (लघुसिद्धान्तकौमुदी)

2.1.1. केवल-अव्ययीभाव-तत्पुरुषसमासाः - 20 अङ्काः

2.1.2. बहुव्रीहि-द्वन्द्व-समासान्ताः - 20 अङ्काः

सहायकग्रन्थाः –

1. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (द्वितीयो भागः)

गोविन्दाचार्यः,
चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

2. लघुसिद्धान्तकौमुदी -

गोविन्दाचार्यः,
चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

3. लघुसिद्धान्तकौमुदी – (भैमी व्याख्या)

भीमसेन शास्त्री,
भैमी प्रकाशन, दिल्ली

4. अनुवाद चन्द्रिका –

डा. यदुनाथ मिश्रः,
चौखम्भा ओरियन्टालिया, वाराणसी।

5. रूपचन्द्रिका –

डा. शिवप्रसाद शर्मा,
चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी।

6. प्रौढरचनानुवादकौमुदी –

डा. कपिलदेव द्विवेदी,
विश्वविद्यालय प्रकाशन, चौक, वाराणसी।

तृतीयपत्रम् - D- PV104

प्रत्ययज्ञानम्

अङ्काः 80

प्रथमभागः –

1.1. कृदन्तप्रत्ययज्ञानम् - 20 अङ्काः

1.1.1. तव्यत्

1.1.2. तव्य

1.1.3. अनीयर्

1.1.4. क्यप्

1.1.5. ण्यत्

1.1.6. ण्वुल्

1.1.7. तृच्

1.1.8. ल्यु

1.1.9. णिनि

1.1.10. अच्

1.1.11. अण्

1.1.12. क्त

1.1.13. क्तवतु

1.1.14. शतृ

1.1.15. शानच्

1.1.16. तुमुन्

1.1.17. घञ्

1.1.18. क्तिन्

1.1.19. क्त्वा

1.1.20. णमुल्

द्वितीयभागः –

2.1. तद्धितप्रत्ययज्ञानम् – 20 अङ्काः

2.1.1. अण्

2.1.2. ण्य

2.1.3. यत्

2.1.4. इञ्

2.1.5. तल्

2.1.6. वुन्

2.1.7. घ

2.1.8. ख

2.1.9. छ

2.1.10. ठञ्

2.1.11. इतच्

2.1.12. मतुप्

2.1.13. तसिल्

2.1.14. त्रल्

2.1.15. दा

2.1.16 थाल्

2.1.17. तरप्

2.1.18. ईयसुन्

2.1.19. तमप्

तृतीयभागः –

1.1. स्त्रीप्रत्ययज्ञानम् - 10 अङ्काः

1.1.1. टाप्

1.1.2. ङीप्

1.1.3. ङीष्

1.1.4. ङीन्

चतुर्थभागः -

4.1. तिङन्तपदज्ञानम् 30 अङ्काः

लट्-लृट्-लोट्-लङ्-वि.लिङ्-आ.लिङ्-लुङ्क्षु निम्नधातूनां रूपसिद्धिज्ञानम् -

1.1.1. भ्वादिगणे - भू, गम्, दृश्, पा, स्था, पच्, श्रु, लभ्, याच्।

1.1.2. अदादिगणे - अद्, अस्, इ, स्वप्, हन्, विद्, शीङ्, इङ्, ब्रू।

1.1.3. जुहोत्यादिगणे - हु, भी, दा, धा।

1.1.4. दिवादिगणे - दिव्, नृत्, भ्रम्, युध्, जन्।

1.1.5. स्वादिगणे - आप्, शक्, चि।

1.1.6. तुदादिगणे - प्रच्छ्, लिख्, स्पृश्, तुद्।

1.1.7. रुधादिगणे - रुध्, भिद्, भुज्।

1.1.8. तनादिगणे - तन्, कृ।

1.1.9. क्र्यादिगणे - बन्ध्, क्री, ग्रह्, ज्ञा।

1.1.10. चुरादिगणे - चुर्, कथ्, भक्ष्।

पाठ्यग्रन्थः -

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी

सहायकग्रन्थाः –

1. **लघुसिद्धान्तकौमुदी -**

   गोविन्दाचार्यः,

   चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

2. **लघुसिद्धान्तकौमुदी – (भैमी व्याख्या)**

   भीमसेन शास्त्री,

   भैमी प्रकाशन, दिल्ली

3. **अनुवाद चन्द्रिका –**

   डा. यदुनाथ मिश्रः,

   चौखम्भा ओरियन्टालिया, वाराणसी।

4. **रूपचन्द्रिका –**

   डा. शिवप्रसाद शर्मा,

   चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी।

5. **प्रौढरचनानुवादकौमुदी –**

   डा. कपिलदेव द्विवेदी,

   विश्वविद्यालय प्रकाशन, चौक, वाराणसी।

अध्ययनसामग्री –

1. https://ia804705.us.archive.org/18/items/in.ernet.dli.2015.403262/2015.403262.Laghu-Siddhanta.pdf
2. https://archive.org/details/3_20200913_20200913_1432/%E0%A4%B8%E0%A4%82%E0%A4%B8%E0%A5%8D%E0%A4%95%E0%A5%83%E0%A4%A4%20%E0%A4%B5%E0%A5%8D%E0%A4%AF%E0%A4%BE%E0%A4%95%E0%A4%B0%E0%A4%A3%20%E0%A4%B6%E0%A4%BE%E0%A4%B8%E0%A5%8D%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%B0%20%E0%A4%95%E0%A4%BE%20%E0%A4%87%E0%A4%A4%E0%A4%BF%E0%A4%B9%E0%A4%BE%E0%A4%B8%20%E0%A4%AD%E0%A4%BE%E0%A4%97-%201-%20%E0%A4%AF%E0%A5%81%E0%A4%A7%E0%A4%BF%E0%A4%B7%E0%A5%8D%E0%A4%A0%E0%A4%BF%E0%A4%B0%20%E0%A4%AE%E0%A5%80%E0%A4%AE%E0%A4%BE%E0%A4%82%E0%A4%B8%E0%A4%95%20%E0%A4%9C%E0%A5%80/
3. https://epgp.inflibnet.ac.in/Home/ViewSubject?catid=OcXGfDp/okkJlTwp9YnKuA==#
4. https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.403527
5. https://ia801400.us.archive.org/23/items/in.ernet.dli.2015.362390/2015.362390.Siddhanta-Koumudi.pdf